

COVID-19’UN KAFE VE RESTORANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ: İĞDIR ÖRNEĞİ^(*)

Özlem Sökmen Gürçamⁱ
Çiğdem Güneşⁱⁱ

ÖZ

Covid-19 ilk olarak 2019 yılında Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkmış ve dünyayı olduğu gibi Türkiye’yi de hem ekonomik hem de sosyal olarak ciddi bir şekilde etkilemiştir. Türkiye’de ilk vakanın duyurulduğu 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü de pandemi ilan etmiş ve bu bağlamda toplu olarak bulunabilecek ve virüsü yayabilecek her türlü ortam için önlemler alınmıştır. Eğitim kurumları uzaktan eğitime geçmiş, işyerleri, kafeler, restoranlar kapatılmış ve bu önlemlerin yol açacağı ekonomik ve sosyal kayıplar için devletler teşvik paketleri açıklamıştır. Bu çalışmada; Covid-19 pandemisinin alınan parametrik olmayan önlemler dolayısı ile en çok etkilenen sektörlerden olan kafe ve restoranların İğdir ili özelinde etkilerinin ve kafe ve restoranların açıklanan teşvik paketlerinden ne ölçüde yararlandıklarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Katılımcılar ile görüşmeler 2021 Haziran ayında gerçekleştirilmiş ve katılımcı yanıtları “MAXQDA 18” programı kullanılarak analiz edilip ve sonuçları paylaşılmıştır. Yapılan analizler sonucu elde edilen sonuçlara göre; işletme sahiplerinin birçoğunun açıklanan paketlerden yeterince yararlanmadığı ve devlet teşviklerinin yeterli olmadığı bulguları elde edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Covid-19, teşvikler, mali etki, ekonomik daralma, İğdir

INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF COVID 19 ON CAFE AND RESTAURANTS: THE CASE OF İĞDIR

ABSTRACT

Covid-19 first appeared in the city of Wuhan, China, in 2019 and has seriously affected Turkey and the world, both economically and socially. On 11 March 2020, when the first case was announced in Turkey, the World Health Organization declared a pandemic. In this context, measures were taken for any environment found collectively and spread the virus. Schools have switched to distance education, workplaces, cafes, and restaurants have closed, and governments have announced incentive packages for the economic and social losses these measures would cause. This study aimed to examine the effects of the Covid-19 pandemic on cafes and restaurants, which are among the most affected sectors due to the non-parametric measures taken in İğdir province and to what extent cafes and restaurants benefit from the announced incentive packages. In the study, a semi-structured interview technique was applied. Interviews with the participants were held in June 2021, and participant responses were analyzed using the "MAXQDA 18" program, and the results were shared. According to the results of the analysis, it was found that most of the business owners did not benefit enough from the announced packages and that the government incentives were not sufficient.

Keywords: Covid-19, incentives, financial impact, economic contraction, İğdir

GİRİŞ

İlk olarak Çin’in Wuhan şehrinde ortaya çıkan Covid-19 salgını Dünya Sağlık Örgütü’nün 11 Mart 2020 günü pandemi ilan etmesine kadar geçen sürede hükümetlerin meseleyi ciddiye

(*) Bu çalışmadaki araştırma soruları, İğdir Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından 09.04.2021 tarih E-37077861-200-32627 numaralı yazıyla etik kurallara uygun bulunmuştur.

ⁱ Sorumlu Yazar (Corresponding Author). Doktor Öğretim Üyesi, İğdir Üniversitesi, İİBF, İğdir-TÜRKİYE. ORCID: [0000-0002-2372-7355](https://orcid.org/0000-0002-2372-7355). E-posta: ozlem.gurcam@igdir.edu.tr

ⁱⁱ Araştırma Görevlisi, İğdir Üniversitesi, İİBF, İğdir-TÜRKİYE. ORCID: [0000-0001-9787-2400](https://orcid.org/0000-0001-9787-2400). E-posta: cigdem.gunes@igdir.edu.tr

Gönderim (Submission): 08.09.2021

Kabul (Acceptance): 25.12.2021

almaması ve gerekli önlemleri ortaya koyamamasından dolayı salgının etkileri ciddi boyutlara ulaşmıştır. Küreselleşme ile ülkeler arasında sınırların kalkması nedeniyle Çin’de başlayan salgın kısa sürede diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de görülmeye başladı ve sağlık sorunu olarak görülen bu salgın beraberinde ekonomik krizleri de getirdi. Baldwin ve Weder di Mauro (2020), pandeminin üç tip ekonomik şoka neden olduğunu savunmaktadırlar. İlkini sağlık gerekçesi ile salgına yakalanan insanların ölüm veya hastalığa yakalanma riski dolayısı ile emek arzında meydana getirdiği bir emek arzı şoku olarak ifade etmektedirler ki Covid-19 krizinde ayrıca alınan önlemler dolayısı ile kişiler işgücünde kırılma hale gelmişlerdir. Örneğin okulların kapanması nedeniyle çocuklarına bakmak zorunda kalan bireyler bu kategoride yer almaktadır. İkincisini hükümetlerin salgını önlemek için ortaya koymak zorunda oldukları önlemler özelinde ele almaktadırlar ki, Covid-19 krizinde tüm dünya gibi Türkiye’de hem kapanma süreci yaşadı hem de daha sonrasında süreci kısıtlamalar ve önlemlerle sürdürdü. Sonuncusunu ise 2008 krizinde olduğu gibi, belirsizliğin devam ettiği böylesi bir süreçte yatırımcıların ve tüketicilerin karar almada çekingen davrandığı ve ekonomik kararlarını ertelediklerini savunmaktadır.

COVID-19 DÖNEMİNDE KAPANMA VE ETKİLERİ

Covid-19 salgınıyla hükümetlerin ve politika yapımcıların sağlığı mı ekonomiyi mi öncelik olarak belirleyecekleri konusu birçok tartışmayı beraberinde getirdi. Nitekim salgının yayılmasını engellemek için alınması gereken parametrik olmayan önlemler işyerlerinin özellikle de insanların bir araya geldiği mekanların kapanması veya sınırlı sayıda kişi ile faaliyetlerini sürdürmesi şeklinde ortaya koyulmuştur. Ancak bu durum mevcut işletmelerin gelirlerinde ciddi kayıplara sebep olmuştur. En fazla etkilenen sektörler bakıldığında hizmet sektörü en ön sırada yer alırken ve hizmet sektörü içerisinde yer alan restoran ve oteller gibi sosyal mesafe önlemlerinin etkilediği sektörler öne çıkmaktadır. Yaşanan bu olumsuzluk sebebiyle bu sektörde istihdam edilen birçok çalışan da işsiz kalmıştı.

Türkiye’de de diğer ülkelerde olduğu gibi bazı kısıtlamalar gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bazıları belirli yaş grubu insanlara uygulanan sokağa çıkma yasakları, üniversiteler ve birçok eğitim kurumunun uzaktan eğitime geçişi, zorunlu durumlar dışında seyahat kısıtlanması ve alışveriş merkezlerinin kapatılması gibi kısıtlamalardır.

Voyvoda ve Yeldan’ın (2020) yaptığı genel denge analizi sonuçlarına göre pandeminin ilk zamanlarında mevcut sektörlerdeki daralma 2019 yılına göre, Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri %55,6, Turizm %51,5, İnşaat, %48,7, Hava Yolu Taşımacılığı %47,7, Demir-Çelik %40,5 olarak belirlenmektedir.

TÜRKİYE VE COVID-19 İÇİN VERİLEN TEŞVİKLER

Dünyada ve Türkiye’de Covid-19’un olumsuz sonuçlarını engellemek için ülkeler birçok teşvik paketi açıklamışlardır. Elgin ve Başbuğ (2020), 168 ülkenin verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada bu paketleri “mali boyut, parasal boyut, ödemeler dengesi ve döviz kuru boyutu” olmak üzere üç kategoriye ayırmaktadırlar.

Mali boyutta yapılan yardımlar, doğrudan gelir desteği, vergi indirimleri, işgücü piyasasında yapılan düzenlemeler ve sağlık sistemini mevcut durumda güçlendirmek için para aktarma şeklinde olurken, parasal boyutta alınan önlemler ise, Merkez Bankası aracılığı ile yapılan önlemler ki, bu süreçte birçok ülkenin Merkez Bankası faiz indirimi yoluna başvurmuşlardır. Bununla birlikte bankaların firmalara desteği yer almaktadır. Ödemeler dengesi ve döviz kuru boyutu ise, kurun sebep olduğu sorunlar nedeniyle Merkez Bankası’nın döviz satması, ithalat, ihracat yasakları gibi uygulamaları kapsamaktadır (Elgin ve Başbuğ, 2020, s. 9). Türkiye’de ilk

ekonomik destek paketi 18 Mart'ta açıklandı. Açıklanan destek paketi tutarı 100 milyar TL (15 milyar dolar) idi. Daha sonra da Covid 19 önlemleri başlığında birçok kararlar alındı. Destek paketinin ve alınan kararların içeriğinde şu başlıklar yer aldı: En düşük emekli maaşlarının artırılması; nakit yardım; firmalara, şirketlere asgari ücret desteğinin sürdürülmesi; kısa çalışma ödeneğinin devreye sokulması; işten çıkarmalarının yasaklanması; en fazla etkilenen sektörler için vergi indirim ve vergilerin ötelenmesi; gelir ve kurumlar vergisinin beyannamelerinin teslim sürelerinin uzatılması; kredi paketlerinin devreye sokulması; kredi ödemelerinin ertelenmesi; esnek ve uzaktan çalışma modellerinin devreye sokulması; telafi çalışma süresinin iki aydan dört aya uzatılması (Resmi Gazete, 2020a; Resmî Gazete, 2020b; Resmi Gazete, 2020c).

Kısa çalışma ödeneği, özellikle önem arz etti. Nitekim işyerlerini devletin aldığı önlemlerle kapatmak zorunda olan işletme sahipleri bu şekilde işçilerine ücret ödemek zorunda kalmadı ve çalışanlarda işlerinden çıkarılmadan belirli bir süre belirli bir miktar gelir elde ettiler. Kısa çalışma, 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu Ek 2. Maddesi hükümlerine göre tanımlanmaktadır. Buna göre kısa çalışma; “genel ekonomik, sektörel veya bölgesel kriz ile zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma süresinin geçici olarak önemli ölçüde azaltılması veya işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen geçici olarak durdurulması hallerinde işyerinde üç ayı aşmamak üzere kısa çalışma yapılır” şeklinde tanımlanmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Nitel araştırma, sosyal olguları bağlı oldukları ve içinde yer aldıkları ortamda doğal görünüşleriyle gözlem, görüşme ya da belgeleri değerlendirmek yoluyla bilgi edinme ve bu bilgileri analiz ederek kuram geliştirilmesi olarak tanımlanabilir (İslamoğlu ve Alınçık, 2014, s. 208). Nitel araştırma yöntemlerinde amaç, incelenen olay ya da olgu hakkında derin bir algıya ulaşma çabası olmaktadır (Baltacı, 2019, s. 370). Bu çalışmada araştırma deseni olarak ise fenomenolojik (olgusal fenomenoloji) araştırma deseni kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırma deseni ise, deneyimleri anlamak için insan fenomenlerini daha derin bir bilinçlilik düzeyinde inceleyen sosyal bilim araştırmalarında metodolojik bir alandır (Qutoshi, 2018, s. 220). Bu açıklamadan yola çıkarak fenomenolojik araştırmalarda katılımcıların fenomene ilişkin algıları ve bakış açıları, fenomeni ne şekilde anlamlandırdıkları ve deneyimledikleri, aynı zamanda bu deneyimlerini nasıl betimledikleri gibi konulara odaklanılmaktadır (Giorgi, 1997, s. 236). Kısaca fenomenolojik araştırmaların temelini kişisel deneyimlerin oluşturduğunu söylemek mümkündür (Akturan ve Esen, 2008, s. 83). Bu bağlamda Iğdır ilinde faaliyette bulunan kafe ve restoran sahiplerinin Covid-19 dönemine ilişkin deneyimlerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, “fenomenolojik” bir çalışma olmaktadır. Covid-19 döneminde Iğdır ilinde bulunan kafe ve restoran sahiplerinin karşı karşıya kaldıkları zorluklar ve bu zorluklarla mücadele durumları çalışmanın fenomeni olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda katılımcıların deneyimlerine odaklanılmıştır.

Bu çalışmada veri toplama aracı ise mülakat/görüşme tekniği seçilmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi genellikle dünya hakkında bilgi elde etmek için kullanılan en temel tekniklerden biridir (Aul Devies, 1999, s. 93). Görüşme, katılımcılara hayatları ile ilgili sorular sorularak ve katılımcıların cevaplarını dinleyerek gerçekleştirilen sözlü bir iletişim yöntemidir (Gürbüz ve Şahin, 2014, s. 371). Covid-19'un kafe ve restoranlar üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada öncelikle mülakat formunda bulunan soruların etik olarak uygun olup olmadığının tespiti açısından sorular Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik kuruluna sunulmuştur. Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu da 09.04.2021 tarihinde E-37077861-200-32627 numaralı belgeyle soruların bilimsel araştırma ve yayın etiğine uygun olduğuna dair onay

vermiştir. Araştırmanın evrenini İğdir ilinde faaliyette bulunan kafe ve restoranlar oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi, araştırmanın amacına ve araştırma için yeterli bilgiye sahip örneklemin baz alınmasıdır (Büyüköztürk vd. 2021, s. 92). Araştırma açısından yeterli bilgiye sahip yetkililerin araştırmaya dahil edilmesi amacı ile mülakat sırasında kafe ve restoran sahipleri ile görüşülmüştür. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesindeki en önemli iki faktör ise veri doygunluğu ve veri yeterliliğidir. Bu nedenle de katılımcılardan elde edilen bilgiler, tekrarlandığı durumda veri toplama aşaması sonlandırılmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013; Creswell, 2018). Bu kapsamda veriler belirli görüşmelerden sonra tekrarlanmaya başlanmış ve yapılan araştırmada 10 katılımcıya ulaşılarak araştırma tamamlanmıştır. Mülakatın yapılabilmesi için her bir katılımcı ile önceden görüşülüp, görüşme zamanı belirlenmiştir. Katılımcıların görüşmeye gönüllü olan kişiler arasından seçilmesine önem verilmiştir. Bu şekilde çalışma ile ilgili daha detaylı bilgi alınması amaçlanmıştır. Görüşme, öncelikle katılımcıların izni doğrultusunda ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Sonrasında araştırmayı yapanlar tarafından Word belgesi olarak bilgisayara aktarılarak belgenin sistemli bir şekilde analizi yapılmıştır. Görüşmeye katılan her bir kafe ve restoran sahibi belirli numaralarla (K1, K2, K3, ...) kodlanmıştır. Mülakat formunda yer alan sorular doğrultusunda ana temalar ve alt temalar kodlanmıştır. Yapılan kodlamalar "MAXQDA 18" nitel veri analizi programında kullanılmıştır. Bu program araştırmacılara verileri kodlama ve görselleştirme konularında çok büyük olanaklar sunmaktadır. Ayrıca bu tür programların nitel veri analizi yönteminde güvenilirliği artırıcı yönde katkı sunduğu da bilinmektedir (Demirel ve Kırıcı Tekeli, 2020, s. 320).

BULGULAR

Araştırmaya katılım gösterenlerin demografik özellikleri ve katılımcıların görüşmeler sırasında verdikleri bilgilerin analizi ve sonuçları bu bölümde açıklanmaktadır. Araştırmaya katılanlar kafe ve restoran sahipleri olup, görüşmeye dahil olan 10 kişiden veri edinilmiştir. Araştırma bulguları kısmında öncelikle katılımcıların demografik özellikleri açıklanmış ve her bir katılımcı için K1, K2, K3... gibi kodlar verilmiştir. Daha sonra ana tema ve alt temalar ve bu temalarla ilgili açıklamalar yapılmıştır. Bu çalışma betimsel bir çalışma olarak incelenmiştir. Betimsel bulguları anlayabilmek amacıyla kelime frekans analizi (MAXDicto), kelime bulutu ve kod-alt kod-bölümler modeli kullanılmıştır. Son kısımda ise katılımcılara ilişkin ifadeler yer verilmiştir. Tablo 1'de katılımcıların demografik özellikleri gösterilmiştir. Araştırmaya katılan kafe ve restoran sahiplerinin çoğunun lise mezunu olduğu ve katılımcılardan sadece birinin yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların tamamı erkeklerden oluşmakta ve işletme faaliyet süresi en fazla olan katılımcının 21 yıl faaliyet süresi bulunmaktadır. Katılımcılardan ikisi hariç diğerlerinin medeni durumu evli olmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri.

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	İşletme Faaliyet Süresi
K1	Erkek	39	Evli	Lise	4,5 Yıl
K2	Erkek	40	Evli	Lisans	6 Yıl
K3	Erkek	34	Bekar	Lisans	7 Yıl
K4	Erkek	23	Bekar	Lise	3 Yıl
K5	Erkek	32	Evli	Lise	4 Yıl
K6	Erkek	35	Evli	Lise	5 yıl
K7	Erkek	36	Evli	Yüksek Lisans	20 Yıl
K8	Erkek	56	Evli	Lise	21 Yıl
K9	Erkek	41	Evli	Lise	1,5 Yıl
K10	Erkek	32	Evli	Lise	5 Yıl

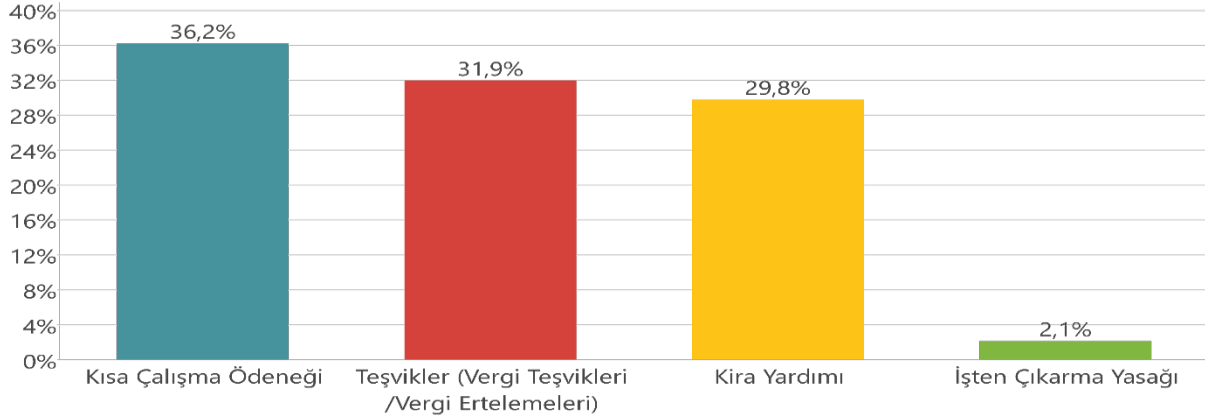
Görüşme sonucunda katılımcıların izni doğrultusunda alınan ses kayıtları deşifre edilerek Word belgesi olarak kaydedilmiş ve MAXQDA programına Word belgesi yüklenmiştir. Daha sonra veriler tek tek okunarak kodlamalar sistem üzerinden yapılmıştır. Yapılan görüşme sonrasında elde edilen veriler ile Tablo 2’de yer alan ana ve alt temalar ve bu temalar tek tek açıklanmıştır. Bu şekilde dört ana tema (mali etki, parasal etki, ekonomik daralma etkisi ve psikolojik etki) ve 12 alt tema ortaya çıkmıştır.

Çalışmada betimsel bulguları ortaya koymak amacıyla kelime frekans analizi ve kelime bulutu uygulanmıştır. “Covid-19” a ilişkin anahtar kavramların belirlenmesi için ilk olarak MAXQDA yazılımının MAXDicto modülü kullanılarak frekans analizi yapılmıştır. Katılımcıların hepsinin bütün ifadeleri listelenip kelime taraması yapılarak katılımcıların tüm ifadelerinde kullanmış oldukları sözcükler listelenmiştir. Ancak bazı kelimelerin kelime bulutu dışında tutulması için bir hariç listesi hazırlanmış ve “bir, ve, ile, ama bile, şey, gibi, her, mesela, maalesef, fakat” gibi kelimelerin bulunduğu liste hariç listesi olarak uygulanmış ve analizlerin son şekli hariç listesine göre yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre “Covid-19” a ilişkin toplam 3438 kelime içerisinde 1896 sözcük grubu tespit edilmiştir. Şekil 1’de katılımcıların sorulara vermiş olduğu cevaplar doğrultusunda en sık tekrarlanan 75 kelimedenden oluşan kelime bulutu görseli yer almaktadır. Ayrıca Şekil 1’de yer alan her bir kelime, frekansının büyüklüğüyle doğru orantılı olarak gösterilmektedir. Yani kelime bulutunda yer alan herhangi bir kelime diğer kelimelerden büyük görünüyorsa o kelimenin frekansının da diğerlerinden büyük olduğunu göstermektedir. Şekil 1’deki kelime bulutunda göze çarpan “covid (39), ekonomik (32), kredi (28), iş (28), çalışma (27), kısa (26), vergi (23)” ilk kelimeler olmaktadır.

Tablo 2. Ana ve Alt Temalara İlişkin Açıklamalar.

Ana Temalar	Alt Temalar	Açıklamalar
	Teşvikler (Vergi Teşvikleri /Vergi Ertelemeleri)	Ülkelerin ekonomilerinde oluşan bozulma sonrasında ya da kriz dönemlerinde işletmelerin darboğazdan çıkabilmelerini sağlayabilmek ve ekonominin daha güçlenmesini başarabilmek için işletmelere (vergi teşvikleri, vergi ertelemeleri gibi) yardımda bulunması.
Mali Etki	İşten Çıkarma Yasağı	Covid 19 döneminde uygulamaya konulan işten çıkış yasağına göre işverenin İş Kanunu'nun 25. maddesinin birinci fıkrasının (II) numaralı bendinde yer alan ahlâk ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzeri sebepler dışında iş akdini feshedememesi.
	Kısa Çalışma Ödeneği	Genel ekonomik, sektörel, bölgesel kriz veya zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak en az üçte bir oranında azaltılması veya süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen en az dört hafta süreyle durdurulması hallerinde, işyerinde üç ayı aşmamak üzere sigortalılara çalışmadıkları dönem için gelir desteği sağlayan bir uygulamadır.
	Kira Yardımı	Ticari kazançları basit usulde tespit edilenlere, vergiden muaf esnafa ve bunların dışında kalan esnaf ve sanatkârlar ile gerçek kişi tacirlere aylık 1.000 Türk Lirası olmak üzere toplamda 3.000 Türk Lirası hibe desteği sağlanır. Bu madde de belirtilenler çerçevesinde gelir kaybı desteğinden faydalanabilecek gerçek kişilerin vergi sicil kayıtlarına göre esas faaliyetlerini yürüttükleri iş yerlerinin kira olması halinde, bu kişilere büyükşehir belediyelerinin bulunduğu yerlerde aylık 750 Türk Lirası olmak üzere üç aylık toplamda 2.250 Türk Lirası, diğer yerlerde aylık 500 Türk Lirası olmak üzere toplamda 1.500 Türk Lirası kira desteği sağlanır.

Çalışmanın alt temaları incelendiğinde katılımcılar tarafından en çok bahsedilen alt temanın “Ekonomik Kaygı” alt teması olduğu görülmektedir. İkinci en çok bahsedilen alt temalar ise “Sosyal Kaygı” ve “Kısa Çalışma Ödeneği”dir. Verilerde en az bahsedilen alt tema ise “İşten Çıkarma Yasağı”dır. Buna göre işten çıkarma yasağına ilişkin çok fazla değerlendirmenin yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Alt temalara ilişkin yüzdesel değişimler Şekil 2, Şekil 3, Şekil 4 ve Şekil 5’te verilmiştir.

Şekil 2. Mali Etki Ana Temasında Yer Alan Alt Temaların Yüzde Grafiği.

Mali etki ana teması incelendiğinde %36,2’lik bir oranla Kısa çalışma ödeneği alt teması ön plana çıkmaktadır. Araştırma verileri incelendiğinde Covid-19 döneminde genellikle kafe ve restoran çalışanlarına kısa çalışma ödeneğinin çıktığı belirlenmiştir. Ancak katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda kısa çalışma ödeneği alamayan çalışanlarında olduğu saptanmıştır. Kafe ve restoranlarda çalışanların sigorta sürelerinin kısa çalışma ödeneği almaya yetmemesi temel sebep olarak gösterilmektedir. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu kısa çalışma ödeneğinin personele faydasının olduğunu işletmeler açısından ise pek bir faydası olmadığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte kısa çalışma ödeneği süresinin de uzatılması yönünde de ifadeler bulunmaktadır. Buna ilişkin değerlendirmeler şu şekildedir.

“Bu dönemde 300 günün üzerinde sigortalı olan bütün çalışanlarımız çalışma ödeneği aldılar. Biz hiçbir ödenek almadık. Ancak devlet genel sağlık sigortalarını yatırdı personelin biz sigortalarını yatırmadık. Verdikleri 1100 ya da 1150 lira gibi bir para bu ne bizi ne de çalışanları memnun etti. Bu nedenle çalışanlar pandemi döneminde başka işler yapmak zorunda kaldılar. Hamallık yaptılar. Gündelik işlerde çalıştılar ki evlerini geçindirmeye çalıştılar. Bizde ailelerimizden tanıdıklarımızdan borç alarak geçimimizi sağladık.” (K2)

“Üç elemanımız kısa çalışma ödeneğinden faydalandı. Diğer elemanlarımızın çalışma sürelerinin yetmediği söylendi bize. Ayrıca biz kısa çalışma ödeneğinin biraz daha uzatılmasını istiyoruz. Kısa çalışma ödeneğini bütün sigortalı çalışanlara verilmesinden yanayız. İşveren herkes esnaf herkes aynı şartlarda kısa çalışma ödeneği alsın istiyoruz.” (K7)

“Kısa çalışma ödeneği ve kira yardımı aldık. Ancak bunun devam etmesini ve biraz daha genişlemesini istiyoruz. Dediğim gibi zararımız çok büyük kapanmadan dolayı, devletimizin bizi bu konuda daha çok desteklemesini istiyoruz.” (K9)

“Kısa çalışma ödeneği de kira yardımı da almadım. 500 liralık kira yardım desteğini de almadım. Benim kiram 50.000 lira 500 liranın bana ne desteği olur ya. Bir markete gitseniz 500 lira ile arabayı bile dolduramazsınız. İşçilerimden personellerime diyorsunuz ki bugün personel kısa çalışma ödeneğinden yararlınsın diyorsunuz ama sigorta süresini de 300 gün

belirtmişsiniz. Bakın kafelerde restoranlarda ve lokantalarda çalışanların süresi kısa olabilir. Bu tarz işyerlerinde çalışanların çalışma süreleri genelde kısa olur. Adam çalıştığı iş yerinden çıkıyor gelip benim iş yerimde çalışıyor devlet olarak sende diyorsun ki çalıştığı iş yerinde bilfiil 300 gün çalışmış olmak. Ben şimdi bu çalışanıma nasıl yardım edeyim.” (K10)

Teşvikler alt temasında ise katılımcılar daha çok vergi teşvikleri ve vergi ertelemeleri konuları üzerinden cevaplar vermişlerdir. Katılımcıların çok az bir kısmı verilen teşviklerden faydalandığını ifade etmiş. Ancak bütün katılımcılar verilen teşviklerin işletmeleri açısından yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Bu açıklamaya ilişkin değerlendirmeler şöyle yapılmıştır:

“Kesinlikle verilen ekonomik teşviklerin yetersiz olduğunu düşünüyorum. Benim işyerim kapalı kendim kapatmamışım hastalık nedeniyle devlet tarafından kapatılıyor. Benim burada yani kazandığım aylık ciromun 10 da 1 yapılıyorsa düzenli ödeme yapılırsa ona göre kendimizi ayarlardık. Kapanan iş yerinin haddi hesabı yok. Kapananın yerine yenisi de açılıyor ama her şey borçla. Bu şekilde ne zamana kadar devam eder bilmiyorum. Vergi ertelemelerinden faydalanmadım. İş yerim kapalı olduğu için ne oldu bilmiyorum.” (K3)

“Verilen ekonomik teşvikler yetersiz. Vergi ertelemelerinden faydalanamadık. Benim şahsi düşünceme göre devlet Covid-19 döneminde tüm esnafların vergilerini silebilirdi. Vergi erteleme sonrasında tekrar geri ödenecek ama hepsini silebilseydi bu şekilde tüm esnaflar biraz rahatlayabilirdi.” (K7)

“Vergi ertelemelerinden faydalandım. Verilen teşvikleri yeterli görmüyorum ama ellerinden bu kadar geliyor herhalde bir şeyde diyemiyorum.” (K8)

“Vergi ertelemelerinden yararlandık ama şu anda dediğim gibi tatmin edici düzeyde değil. Ekonomik teşviklerde yetersiz. Evet ekonomik teşvik var ama maalesef yeterli düzeyde bulmuyoruz.” (K9)

Kira yardımı alt temasında ise katılımcılardan üçünün kira yardımı aldığı ancak diğer katılımcıların kira yardımı almadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçların verileri şöyledir:

“Kısa çalışma ödeneği ve kira yardımı hiçbirinden yararlanamadım. Başvurumuzu yaptık reddedildi. E-devlet üzerinden başvuru yapılıyor. Reddedilme sebebini de öğrenemiyoruz.” (K3)

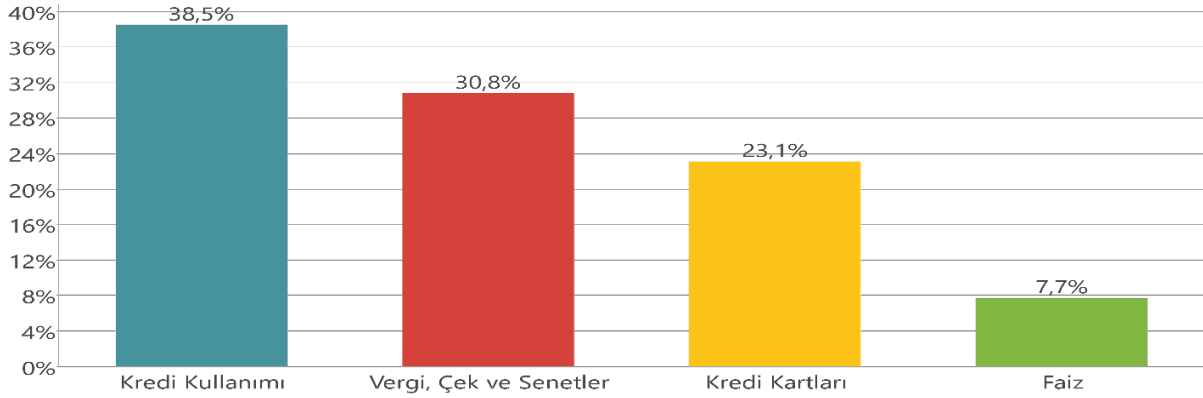
“Kira yardımı alamadık ve almamaya devam ediyoruz” (K5)

“Şimdi desteklerden ilk başvurduğumuzda kira yardımı alamadık. Son başvurumuzda aldık. Kira yardımı alacağız. Çalışmadığımız halde kira ödüyoruz ve elektrik kapalı olan yerde 1300 lira ödeniyorsa. Alacağımız 1000 lira neye yetecek.” (K7)

“Hükümetimizin imkanları az imkanları belli. Hükümeti suçlamak da istemiyoruz. Biz 1000 er lira destek aldık. 3 ay boyunca. Şunu da söylemek isterim Bulaşıkçıya aylık 3500 maaş veriyoruz. Devletimiz bize aylık 1000 er lira verdi gerisini siz artık düşünün.” (K8)

İşten çıkarma yasağı alt teması ile ilgili katılımcı cevaplarına baktığımızda katılımcıların genellikle kısa çalışma ödeneği ve işten çıkarma ile düşünerek cevap verdikleri görülmektedir. Ancak işten çıkarma yasağı adı altında net cevaplar verilmemiştir. İşten çıkarma yasağı ile ilgili net cevap Katılımcı 5'in cevabı olmaktadır. Katılımcı 5'in cevabı aşağıda verilmektedir.

“Benim burada sonuçta kısa çalışma ödeneği altında işçiyi çıkaramazsın diyorsun ama sadece iki elemanım kısa çalışma ödeneği aldı peki diğerleri ne olacak. Bu nedenle de etkileri faydadan çok zarar getirmekte.” (K5)

Şekil 3. Parasal Etki Ana Temasında Yer Alan Alt Temaların Yüzde Grafiği.

Parasal etki ana teması incelendiğinde %38,5’lik bir oranla Kredi kullanımı alt teması ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların cevapları doğrultusunda Covid-19 döneminde kafe ve restoran sahipleri kredilerini, vergi, çek ve senetlerini ödeyememe ve bu durumdan dolayı borçlarını faizli ödeme, kredi kullanma ve kredi kartlarını daha çok kullanma gibi olumsuz durumlar yaşamışlardır. Bu durumlar ile ilgili veriler aşağıda gösterilmiştir.

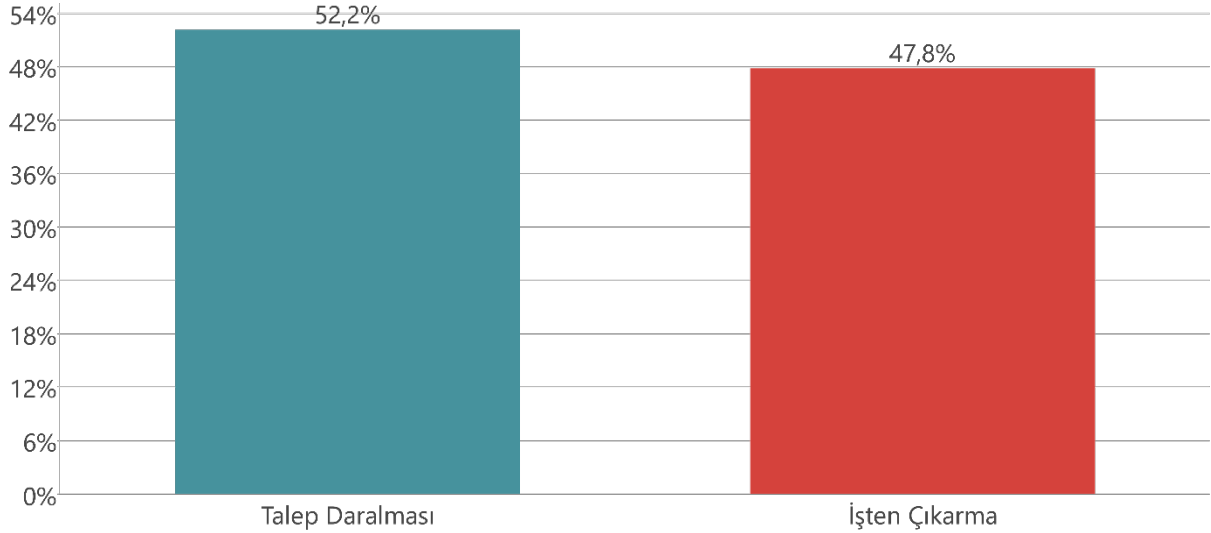
“Kredi ya da kredi kartı ödememekten dolayı herhangi bir hacizlik durumum yok. Ancak kredi kartları borçlarımı halen bile ödeyemiyorum.” (K1)

“Kredi ve kredi kartlarımızın borçlarını ödeyememe durumu ile karşı karşıya kaldık. Hemen hemen bütün bankalarla iş yapıyorduk. Onlardan çeklerimiz vardı, kredilerimiz, kredi kartı kullanımlarımız vardı. Pandemiyle birlikte birçok olumsuzluk yaşandı. Bankalar faizlerin çok yüksek olması nedeniyle yapılandırmada çok zor şartlar önümüze koydu. Yapılandıramadığımız krediler oldu. Ödeyemediğimiz birçok krediler oldu. Gecikmeli olsa da ödemeye çalışıyoruz ama birçoğunda icralık oldu diyebilirim. Vergilerimizin bir kısmını ödeyemedik ileri tarihlere erteledik bu nedenle. Bir iki tane çekimiz yazıldı sonra düzeltmesi yapıldı. Ancak kredilerimizi ödeyemedik ve şu anda hepsi takipte.” (K2)

“Kredi ve kredi kartı ödemelerinden dolayı bankalarla çok fazla sıkıntı yaşadık. Kartlarımız kredilerimiz faize bindi. Borç arttıkça arttı. Malum kapalı olduğumuzdan dolayı ödemelerimizi yapamadık. Bu nedenle faizlerden dolayı bankalarla sıkıntı yaşadık.” (K6)

“Covid-19 döneminde vergi, çek ve senetlerimizi ödeyemedik. Şu anda zaten devlete borçluyuz. Bankaya borcumuz var. Kredilerimizi de ödeyemedik. Haciz geleceğinden endişe duyuyoruz. Yakında kapatabiliriz endişesi içindeyiz.” (K7)

“Vergi, Çek ve Senetlerimizin hiçbirini ödeyemedik. Şu anda bankalara borcumuz var. Kredi kartlarımızın borcunu ödeyemiyoruz. Bankaya 25.000 çekimizin borcu vardı. Zaten bankalardan durmadan mesaj geliyor borcunuzu ödeyin aksi halde kara listeye alınacaksınız diye. Elimizde para yok ki nasıl ödeyeceğiz.” (K10)

Şekil 4. Ekonomik Daralma Etkisi Ana Temasında Yer Alan Alt Temaların Yüzde Grafiği.

Ekonomik daralma etkisi ana teması incelendiğinde %52,2'lik bir oranla talep daralması alt teması ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların cevapları doğrultusunda Covid-19 döneminde tüketicilerin kafelerin ve restoranların verdiği hizmetlere yönelik taleplerinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle de Covid-19 döneminde kafe ve restoranların hizmetlerine yönelik bir talep daralması yaşandığını söylemek mümkündür.

“Şimdi ürünlerimizi kapandıktan sonra paket servis yapmadık. Maliyetlerimizi karşılayamayacağını düşündüğümüz için paket servis yapmadık. 1 haziranda açıldıktan sonra az da olsa bir yoğunluk var ama bu yoğunluk çok uzun vadeli olacağını düşünmüyorum. Çünkü yaz aylarında insanlar Covid'den dolayı daha çok dışarıda piknik yapmayı tercih edeceklerdir. Aynı zamanda kafelerin kapanış saatinin 21.00 olması da bunda etkili olacaktır. Bu durum ekstra bir zarar bizim için. Bu nedenle açılmanın bizim açımızdan çok iyi yönde bir durum olacağını zannetmiyorum” (K2)

“Şu anda açılmadan dolayı yoğunluk yok. Yasaklar var çünkü eski yoğunluğun %1'i bile yok. Boş hiçbir şey yok.” (K3)

“Covid döneminde kapanmadan sonra açılmayla birlikte hiçbir şekilde yoğunluk yok. İnsanların aklında Covid kafelerden mi bulaştı düşüncesi nedeniyle azalma var. Sıkıntılı günlerle baş başayız.” (K5)

“Covid-19 döneminde kapanma sonrası açılmadan kaynaklı bir yoğunluk bekliyorduk ama yok maalesef. İnsanlarda hala Covid-19'dan kaynaklı bir çekinme bir korku kalabalığa girmeme gibi bir düşünceleri var. Şu anda restoranımız boş gördüğümüz gibi. Üniversite öğrencileri, öğretmenler, İran'dan ve Nahcivan'dan gelen turistler yok. O nedenle de ürünlerimize olan talep konusunda herhangi bir yoğunluk yok.” (K8)

“Kapanmadan sonra açılma olmasından kaynaklı bir yoğunluk beklemedeydik ama şu anda yoğunluk yok. İnsanlar hijyen kurallarına uymamıza rağmen kafelere gelmekte tereddüt etmekte. Bizde yoğunluk patlaması olacağını düşündük ama değil herkes korkuyor.” (K7)

Katılımcıların işten çıkarma alt teması ile ilgili soruya vermiş oldukları cevaplar işten çıkarma yasağı öncesini kapsamaktadır. Yani katılımcılar işten çıkarma ile ilgili sorulara 17 Nisan 2020

öncesine göre cevaplamışlardır. Buna göre Covid-19 döneminde katılımcılardan biri hariç diğerleri çalışan sayısını azaltmak durumunda kalmıştır. Bu durumlar ile ilgili veriler şöyledir:

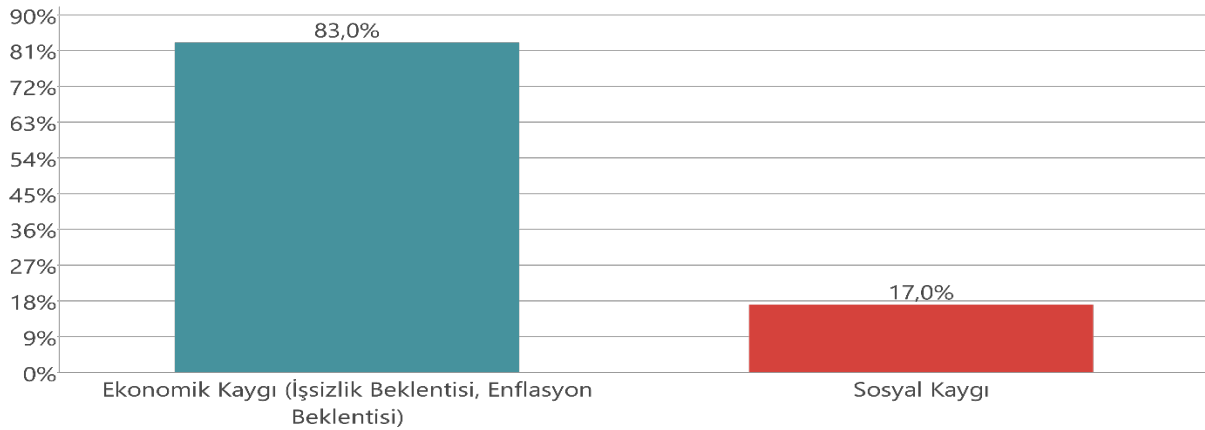
“Covid-19 döneminde iş yerimde zararlar oldu. Bu dönemde ne gibi zararları oldu. Baya bir elemanımız vardı. Yaklaşık 10 kişi çalıştırıyorduk. Ama bunların istemeden de olsa sayılarını 3'e 4'e düşürdük ve hala sıkıntı çekiyoruz.” (K1)

“Covid-19 döneminde işyerimizde çalışan sayısını azaltmak zorunda kaldık. Covid' den önce yaklaşık 18-20 çalışmamız varken şu anda 9-10 kişiyle işletmeyi çalıştırmaya çalışıyoruz.” (K2)

“Maalesef Covid-19 döneminde işyerimde çalışan sayısını azaltmaya çalıştım. Çünkü iş olmuyordu, müşteri yoktu. Öncesinde 7-8 kişi çalıştırırken. Şu anda 3-4'e düşürdük.” (K4)

“Covid-19 döneminde işyerimdeki çalışan sayısını %90 azaltmak zorunda kaldım. Paket servis yaptığımız için 1 usta iki de elemanımız kaldı. Diğer elemanlarımız da çalışmak için İstanbul ya da büyük şehirlere gitti.” (K8)

“Covid-19 döneminde işyerimde çalışan sayısını hiçbir şekilde azaltmadım. Azaltmayı da düşünmedim. Çünkü onlarda ekmek kazanan insanlar. Onların da ailesi var. Keşke devletimizde bizim gibi düşünseydi. Bize yardımcı olsaydı. Bunu çok bekledik ama olmadı.” (K10)

Şekil 5. Psikolojik Etki Ana Temasında Yer Alan Alt Temaların Yüzde Grafiği.

Psikolojik etki ana teması incelendiğinde %83'lük bir oranla ekonomik kaygı alt teması ön plana çıkmaktadır. Ekonomik kaygı alt teması içerisinde katılımcıların Covid-19 dönemi ve sonrasında işsizlik ve enflasyon beklentileri ve ekonomik tedbirlerin yetersizliği gibi düşünceleri yer almaktadır. Katılımcıların psikolojik etki ana temasında yer alan ekonomik kaygı ve sosyal kaygı cevapları birbirlerini tamamlayan cevaplar olması nedeniyle her iki alt tema üzerinden verilmiş olan cevaplar şu şekildedir:

“İş yerimi kapatmak gibi zor bir durumda kalmaktan çok korktum endişe duydum. Halende duyuyorum. Şu anda bir güvensizlik var. Kendimi güvende hissetmiyorum. Çünkü işyerim 4-5 ay açılıp sonra yine kapanırsa iflase bile gidebiliriz. Ben değil birçok esnaf işyerlerini kapattı. Ekonomik endişelerim çok var. Maalesef çok var. Şu anda gelecekle ilgili plan yapamıyorum. Hiçbir şey yapamıyorum. Şu anda para kazanmak çok zor. Bir sürü insan çalışıyor onun hayatına dokunuş yapıyorsunuz evlendiklerinde destek oluyorsunuz ama şu anda çok zor. Eskiden 20 kişi çalıştırabilirdim şu anda 3 4 kişi anca çalıştırabiliyorum. Bununla birlikte

kendimde çalışıyorum. İşsizlik çok yüksek. İnsanlar işsizlikten dolayı bıkmış durumda ve işsizlik daha da artacak gibi görünüyor. Ailemden 2 kişi yurt dışına gitti. Geçinmiyorlar. İntiharın eşiğine geldi. Günümüzde birçok insan Türkiye'den yurt dışına gidiyor. Kendi köyümde 2 ay içerisinde 100 kişi yurt dışına gitti.” (K1)

“İşsizlik büyük ihtimalle artacak. Pandemi belası hala bitmiş değil. Aşılama yeterince hızlı yayılmadı. İşsizlik zaten çok ciddi anlamda yüksek. Ayrıca pandemi döneminde işçi çıkarmak yasaklanınca bir dengede tutmaya çalışıyorlar. Yasak kalkınca işsizlik sayısında artış ciddi oranda olacaktır. Ekonominin canlanmasını çok uzun soluklu bir iş olarak görüyorum ben. Dediğim gibi hayat normale dönmedikçe ekonominin canlanacağını düşünmüyorum. Hatta Covid bitse bile insanların eski refah düzeyine ulaşmasının da yıllar alacağını düşünüyorum. 9 aylık kapanma sürecinin bizim 5-6 yılımıza mal olacağını düşünüyorum. Çünkü çok kayıp verdik. Borçlarımız çok birikti. Sicillerimiz bozuldu bankalardan bir daha çek kredi talep etme şansımız ortadan kayboldu. Nakit ile çalışmamız için bu zararları telafi etmemiz gerekir bunun için iş olması gerekir. Umarım iş de olur. Güçlü bir ülkeyiz ama ekonomik olarak zayıf bir ülkeyiz umarım bir an önce düzelir.” (K2)

“Gelecekle ilgili endişelerimiz bulunmaktadır. Çünkü her şey borçla yürüyor. Borçların ödenmesi içinde tam randımanlı çalışmamız gerekir. Borçlarımızı ödeyelim düzluğe çikalım. Çünkü bu durumun ne zaman biteceğini bilmiyoruz. O yüzden tam ekonomimizi kazanmak için iş yerlerimizin açılması gerekiyor” (K3)

“Olduğumuz sektörü baz alırsak bu sektörün önünü göremiyoruz. İleride devam edebilecek miyiz? Devam ederse hangi şartlarda devam ederiz ne kadar sürecek bunlar hakkında net bir bilgimiz olmadığı için endişe duymaktayız. İş yerimiz kira ve kirasını ödeyememe gibi bir durumumuzda var. Personelimizi de işten çıkarma gibi durumlar da endişe duyduğumuz durumlar.

Önceki enflasyon grafiklerine baktığımızda enflasyonun sürekli artış gösterdiğini görmekteyim. İki haneli olarak daha da artacağını düşünüyorum. Bu dönemde işsizlik yarı yarıya arttı. Kapatılan iş yerlerinde personelin işi alınmadığını görmekteyiz. Kısıtlı saatlerde çalıştığımız için ve iş yerinde personel çıkartmak zorunda kaldığımızda birebir şahit olduk. Bu nedenle de işsizlik sayısı artmış daha da artacağını da düşünüyorum. Çünkü imkanlar kısıtlı iş yeri sahiplerine ekonomik inisiyatif yeterince tanınmadığı için her geçen gün işsizlik ordusuna yeni birileri katılıyor. Covid'in ne zaman biteceği tam olarak belli değil. Kısıtlamaların ne zaman kalkacağı belli değil. Bu kısıtlamalar olduğu ve Covid devam ettiği sürece uzun süre zarfında bu sıkıntıların devam edeceği aşikâr.” (K6)

“Gelecekle ilgili çok fazla endişemiz var. Çünkü önümüzü görmüyoruz. Bir işletme olarak 1 2 yıl sonra yeni düzen nasıl olacak ne kazanacağız bilmiyorum. Bu aralar karamsarım. Enflasyon artacaktır. Dolar artacak. İnsanlar kaygıyla bakıyor olaylara artık. Ekonomik sıkıntı yaşayacağımızı düşünüyorum. İşsizlik artacak. Ben birebir kendim yaşıyorum önceki cirolardan çok düşük cirolarımız oluyor bu nedenle de işçi çıkarımına gidiliyor...Bu nedenle de işsizlik artacak. İğdır için ekonominin şimdiki durumu 3-5 sene daha böyle sürecek. İranlı ve Nahcivan' dan turistler gelirse üniversite öğrencileri tekrar gelirse canlanabilir. İğdır'da bir fabrika yok üretim yok. Ekonominin canlanması bunlara bağlı. Herkes birbirine bağlı. Sadece restoranlar değil tekstil sektörünü de etkiliyor. Onlarda kazandıkça kafelere restoranlara gelip ekonomiyi canlandıracaklardır. Ama şu anda biri gelip iş yerimizi almak isterse devredebilirim.” (K8)

“Evime ve çocuklarıma bakamamaktan endişe duydum. Sonuçta bu Covid hastalığı bayadır devam ediyor. Neredeyse Bir buçuk iki yıl gibi bir süredir devam ediyor. Bu nedenle de bu süreçte ne yapacağımıza dair endişe duydum.” (K9)

“Allahtan evli değilim. Evli ve çocuklarım olsaydı eşime ve çocuklara bakamayıp boşanırdım orası kesin. Bekarım ve ailemle yaşıyorum” (K3)

“Covid 19 döneminde ailem ve çocuklarımla ilgili ekonomik konularda çok endişe duydum. Tabi ki gelir yok. Tek gelir kapımız kafeydi. Oda pandemi döneminde kapalıydı. Kazanç olmadığı için stres bazı hastalıklar ortaya çıktı.” (K5)

SONUÇ VE TARTIŞMA

Covid-19 sadece bir sağlık sorunu olarak değil aynı zamanda ekonomik ve sosyal bir sorun olarak kendini göstermiştir. Nitekim bu krizle birlikte birçok insan işini kaybetmiştir, birçokları işyerlerini kapatmak zorunda kalmıştır. Türkiye gibi krize halihazırda ekonomik durumun zor olduğu bir süreçte yakalanan ülkeler daha da büyük sıkıntılar yaşamıştır.

Covid-19 krizinin kendine özgü dinamikleri ve alınması gereken zorunlu önlemleri devlet müdahalesini gerekli kılmış ve ülkeler GSYİH'lerine göre teşvik paketleri açıklamıştır. Ancak bu paketlerin ne kadar yeterli olduğu ve hedeflenen kişilere ulaşip ulaşmadığı da ayrı bir soru olarak gündeme gelmiştir.

Bu çalışmada Covid-19'dan ve alınan önlemlerden en fazla etkilenen sektör olan hizmetler sektöründe yer alan kafe ve restoran sahiplerinin alınan önlemler dolayısı ile yaşadıkları süreç ve açıklanan teşvik paketlerinden ne ölçüde yararlandıkları ortaya koyulmuştur.

Çalışmada yer alan katılımcıların çoğu açıklanan teşvik paketlerinden yararlanamadıklarını ve yapılan teşviklerin yeterli olmadığını sıkça vurgulamışlardır. Bununla birlikte kafe ve restoran sahipleri kendi eylemleri dışında gerçekleşen ekonomik kayıplarının devlet tarafından karşılanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bu bağlamda devletin mevcut durumun olumsuz sonuçlarını gidermek için para politikasından ziyade maliye politikasına öncelik verilmesi, teşvikler için daha fazla kaynak ayırması, vergi indirimine gitmesi ve kısa çalışma ödeneğine devam etmesi bununla birlikte teşviklerden yararlanacak olanların kapsamını genişletmesi önem arz etmektedir.

Sadece mevcut ekonomik durumun değil, geleceğe yönelik kaygıların da arttığı bu dönemde işletme sahipleri işsiz kalma, işyerini kapatma ve Covid-19'un neden olduğu hasarın uzun süreceği endişesini de taşımaktadırlar. Bu bağlamda da devlet tarafından toplumunun tüm kesimlerine güven arz edecek ekonomik kararlar alınmalı ve hayata geçirilmelidir. Çünkü geleceğe yönelik belirsizlik, ekonomik aktörlerin karar alma ve yatırım yapma kararlarını da etkilemektedir.

KATKI ORANI BEYANI

Bu makalenin yazarları makaleye eşit oranda katkı sunmuşlardır.

ÇATIŞMA BEYANI

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

KAYNAKÇA

- Akturan, U. ve Esen, A. (2008). Fenomenoloji, Nitel Araştırma Yöntemleri, (Editörler: Baş, T. ve Akturan, U.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aull Davies, C. (1999). Reflexive Ethnography A Guide to Researching Selves and Others. London, New York: Routledge.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED) 2019, Cilt 5, Sayı 2, Sayfa 368-388.
- Baldwin, R ve B. Weder di Mauro (2020) Economics in the time of Covid: 19 A new eBook, VoxEU Column, <https://voxeu.org/article/economics-time-covid-19-new-ebook>, Erişim: 07.09.2021.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2021). Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem.
- Creswell, J.W. (2018). Nitel Araştırma Yöntemleri. (Çev.: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Demirel, N. ve Kırıcı Tekeli, E., (2020), Ordu-Çambaşı Kayak Merkezinin Gelişimine İlişkin Paydaşların Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (1), 315-332.
- Elgin, B ve Başbuğ, G. (2020). Covid-19 Pandemisinin Yol Açtığı Ekonomik Krize Karşı Açıklanan Ekonomik Teşvik Paketleri: Bir Karşılaştırma ve Türkiye Örneği. İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü.
- Giorgi, A. (1997). The Theory, Practice, and Evaluation of the Phenomenological Method as a Qualitative Research Procedure. Journal of Phenomenological Psychology, 28(2), 235-260.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İslamoğlu, A. H. ve Alnıaçık, Ü. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı). İstanbul: Beta.
- Qutoshi, S. B. (2018). Phenomenology: A Philosophy and Method of Inquiry, Journal of Education and Educational Development, 5 (1), 215-222.
- Resmî Gazete (1999). 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu, 08.09.1999 tarih 23810 Sayılı Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23810.pdf>, Erişim: 10.09.2021.
- Resmî Gazete (2020a). Covid 19 Salgını Nedeniyle zarar gören esnaf ve sanatkarların, Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketince Düşük Faizli Kredi Kullandırmasına İlişkin Kararlar Kapsamındaki Kredi Borçlarının Ertelemesine Dair Ekli Karar, Karar Sayısı: 2283, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200325-3.pdf>, Erişim: 15.09.2021.
- Resmî Gazete (2020b). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No: 7244, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200417-2.htm>, Erişim: 15.09.2021.
- Resmî Gazete (2020c). COVID-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik İlave Tedbirler, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200322M1-1.pdf>, Erişim: 15.09.2021.
- Voyvoda, E. ve Yeldan, E. A. (2020). Covid-19 Salgınının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri ve Politika Alternatiflerinin Makroekonomik Genel Denge Analizi, https://yeldane.files.wordpress.com/2020/05/covid_voyvodayeldan_v2_31mayis.pdf, Erişim: 07.09.2021.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.